

УДК 316.614

Н. М. Дідик

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ОСІБ ПОХИЛОГО ВІКУ

Актуальною проблемою сучасного суспільства є постаріння нації та збільшення кількості людей літнього віку, тому люди похилого віку є однією з найбільш чисельних груп клієнтів системи соціальної роботи в державі. За офіційними даними, кожен четвертий житель в Україні – пенсіонер і їх кількість щороку збільшується. Загострення економічної, соціально-психологічної проблематики осіб цієї категорії, погіршення фізичного та психічного здоров'я, зменшення здатності до самообслуговування, матеріальні проблеми ставлять людей похилого віку у ранг найбільш незахищених верств населення, які потребують особливої уваги з боку суспільства. Це вимагає проведення відповідних заходів соціально-психологічної підтримки осіб літнього віку. Важливе місце тут займає соціально-психологічна реабілітація, що забезпечуватиме відновлення соціально-психологічного стану особистості пенсіонера для оптимізації її адаптації у суспільстві та вирішення відповідних проблем.

Проблему допомоги людям похилого віку досліджували: В. Т. Грубляк, О. В. Краснова, Н. І. Кривоконь, Ж. М. Новікова, С. С. Пальчевський, С. Г. Сафаргалеева та ін. Проте питання соціально-психологічної реабілітації осіб літнього віку досліджено недостатньо. Це стало **метою** статті – проаналізувати особливості соціально-психологічної реабілітації осіб похилого віку.

Концепція розвитку соціально-психологічного забезпечення соціальних послуг літнім людям, на думку Н.І.Кривоконь, повинна базуватись на ґрунтовному вивченні їх проблематики в аспекті соціалізації [3, с. 520]. Дослідниця описує такі проблеми літніх людей:

1) розрив основних соціальних зв'язків, зумовлений зниженням соціальної активності, працездатності, виходом на пенсію, віддаленням від дорослих дітей, звуженням інтересів, кола спілкування тощо;

2) проблеми, пов'язані зі здоров'ям (включаючи медико-біологічні, матеріальні та психологічні аспекти), а також із очікуванням смерті;

3) соціально-психологічна та морально-ціннісна дезадаптація в суспільстві внаслідок зміни сучасної системи соціальних установок і цінностей, ідеології та моралі, зниження рівня толерантності особи, втрати близьких, що призводить до самотності, самоізоляції, проблем спілкування;

4) зміна соціально-економічного статусу (престижність особистості, погіршення матеріального становища, низька якість життя,

збільшення залежності від інших), проблема взаємин з іншими віковими групами;

5) проблеми організації вільного часу та відпочинку;

6) криза пізнього віку, переживання відсутності життєвої перспективи, обмеженість самореалізації та інші психологічні проблеми особистості [3, с. 515].

Особливе місце серед проблем літніх людей займає ейджизм та жорстоке ставлення до цієї вікової групи. За визначенням О.В.Краснової, ейджизм □ це „дискримінація за віком і означає негативне або принижуюче ставлення до будь-якої вікової групи” [2, с. 207].

Ж.М.Новікова зауважує, що перехід від зрілості до старості характеризується кризою, причинами якої є соціальні чинники (завершення трудової діяльності, вихід на пенсію) та внутрішньоособистісна криза (бажання мати повноцінне життя та його нездійсненність, що викликає суперечливі переживання, негативні емоції, негативне ставлення до себе та інших) [4, с. 76].

С.Г. Сафаргалєєва вказує, що практики називають такі проблеми, з якими літні люди звертаються до психологів: вплив соматичних захворювань на життєдіяльність престарілої людини, різні прояви психоемоційних станів (страхи, тривоги, депресія, апатія), смерть близької людини, переживання самотності, проблеми взаємин між поколіннями, конфлікти, проблеми виховання внуків та ін. [6].

Д. Бромлей описує такі п'ять типів пристосування до старості: конструктивна установка, установка залежності, захисна установка, установка ворожості, установка ворожості до самого себе [4, с. 76].

В.Т. Грубляк, В.В. Грубляк зауважують, що у багатьох осіб похилого віку спостерігається байдужість або крайній ступінь дратівливості й образ [1, с. 150]. Образи і відсутність нормальних психологічних умов для благополучної старості роблять неможливим повноцінне проходження пізнього життєвого етапу. За опитуванням, тільки 11% респондентів відповіли, що старість відповідає їх очікуванням, 43% досліджуваних різною мірою, але замислюються про добровільне припинення свого життя (суїцид) [1, с. 150-151]. Найбільш часто суїцидальна активність викликана самотністю, важкими соматичними захворюваннями.

Соціальна робота з людьми похилого віку проводиться у таких напрямках: 1) соціальне забезпечення, соціальна допомога; 2) догляд в стаціонарних установах Міністерства праці і соціальної політики; 3) соціальна робота з людьми похилого віку в територіальних центрах і відділеннях денного перебування; 4) догляд і соціальна підтримка вдома.

Завданням соціальних працівників і практикуючих психологів у роботі з людьми похилого віку, за словами Н.І. Кривоконь, є спонукання їх до розвитку власної особистості, покращення стосунків з оточуючими, надання допомоги в реабілітації та адаптації [3, с. 519]. Важливою є гуманістична установка суспільства на максимально тривале

забезпечення соціальної активності літніх людей, а також покращення їх матеріального становища. Умовою соціальної реабілітації, на думку Н.І. Кривоконь, є підтримка рівня життя за рахунок підвищення розмірів пенсій [3, с. 518].

В. Т. Грубляк зауважує, що у роботі з особами похилого віку необхідно використовувати як загальнотерапевтичні підходи (створення терапевтичного середовища, організація оптимального середовища спілкування, вироблення позитивних вітальних установок і позитивного ставлення до соціального оточення, підвищення рівня психічної і соціальної активності особи), так і спеціальні психотерапевтичні методи (спрямовані на психотерапію депресії осіб – біхевіористична психотерапія, когнітивно-біхевіористична психотерапія, інтерперсональна психотерапія (А.Т.Бек, А.Елліс, В.Д.Карвасарський, М.Д.Міллер, Є.І.Холостова) [1, с. 153]. Позитивні результати також дає застосування таких психотерапевтичних методів, як раціональна психотерапія, аутогенне тренування, тренінг когнітивних навичок, поведінкова психотерапія, підтримуюча індивідуальна психотерапія, підтримуюча сімейна психотерапія.

С. С. Пальчевський описує такі етапи технології психотерапевтичного спілкування з клієнтом похилого віку:

1) етап створення сприятливих обставин для спілкування (подолання побоювання клієнта принизити себе в очах молодшого за віком консультанта, подолання недовіри клієнта, вияв емпатії та поваги до клієнта, підтримка і позитивна оцінка його особистості, демонстрація соціальним працівником здатності допомогти);

2) етап вивчення проблеми клієнта (знайомство консультанта зі всіма обставинами, особистісними рисами клієнта, оцінкою ним ситуації);

3) етап формування оцінки психотерапевтичної ситуації (визначення рамок істинності позицій інших учасників ситуації, співставлення їх з позицією клієнта, встановити рівень готовності клієнта до здійснення певних доповнень до власної позиції, рівень готовності співпрацювати з консультантом, визначення здатності долати труднощі, йти на компроміс, самокритично оцінювати власні вчинки, вивчення обставин життя клієнта і ролі в ньому інших учасників ситуації);

4) етап формування цілей, завдань та програми психотерапевтичної допомоги (розробка програми допомоги клієнту, визначення її тактичних основ, повідомлення програми клієнту, можливостей її реалізації та очікуваних результатів, постановка відповідних умов, дотримання яких може забезпечити успіх програми);

5) етап виконання програми допомоги (може бути пов'язаний з виконанням діяльності не лише соціальним працівником, а й іншими спеціалістами);

6) етап оцінки результатів психотерапевтичного спілкування (вивчення характеру змін, які відбулися у внутрішньому світі клієнта та

його поведінці, результатом чого має бути зменшення, або зникнення психологічного дискомфорту в клієнта) [5, с. 523-526].

За словами Н.І. Кривоконь, доцільним буде проведення тренінгів для осіб літнього віку, що передбачатиме активний соціально-психологічний вплив, спрямований на зняття наслідків психотравмуючих ситуацій, міжособистісної напруги, поліпшення навичок спілкування, формування особистісних передумов для допомоги в адаптації [3, с. 518].

Для успішної соціально-психологічної адаптації в похилому віці важливим є активне спілкування з оточуючими, участь у соціальному житті, підтримка дружніх, сімейних взаємин, організація вільного часу (відвідування виставок, концертів, кінотеатрів, клубів за інтересами, виконання улюбленого заняття, хобі, відпочинок на природі та ін.). Важливо реалізовувати принцип індивідуального підходу до літніх людей, спрямованого на вирішення їх особистих проблем, зумовлених, насамперед, особливостями їх сімейних і родинних зв'язків.

Для здоров'я літніх людей необхідна підтримка інших, що може відбуватися шляхом створення відповідного середовища, де відбуватиметься взаємодія між старшими і молодшими поколіннями. Психологічна підготовка такого роду широко розповсюджена у Німеччині і є складовою програми „Перехід до старості”. В.Т. Грубляк вважає, що „реабілітація” старості, здолання колишньої недооцінки життя в похилому віці, застарілих стереотипів сприйняття старих людей є сьогодні важливим завданням для суспільства [1, с. 153].

Бажаним є створення геронтологічних центрів, де соціальний працівник виконуватиме такі завдання: формування нового життєвого стереотипу у літньої людини, зміна ставлення людини до її оточення і самої себе; зняття негативних емоційних переживань; сприяння в успішній адаптації в геронтологічних центрах подолання труднощів, що виникають; формування і залучення людей похилого віку в різні мікросоціальні групи (проведення дозвілля, гуртки за інтересами). Обов'язковою є психокорекційна робота, спрямована на зняття негативних переживань і особистих страхів, емоційної напруги, встановлення нормального рівня взаємин та комунікацій.

Важливою є медична реабілітація, що передбачає комплекс медичних заходів, спрямованих на відновлення фізичного стану людей похилого віку. Сюди можна віднести проведення бесід щодо здорового способу життя, особливостей харчування літніх людей, надання послуг лікувального характеру медичними працівниками.

Для успішної соціально-психологічної реабілітації літніх людей соціальному працівнику необхідно володіти такими групами умінь та навичок: навички індивідуальної роботи, вміння слухати; навички представництва і посередництва, вміння налагоджувати контакти; навички оцінювання і самооцінювання, вміння аналізувати соціально-психологічний стан клієнта; навички активної профілактичної роботи, займати активну життєву позицію у допомозі людям похилого віку.

Отже, соціально-психологічна реабілітація осіб літнього віку передбачає взаємодію спеціалістів різного профілю (соціальних працівників, психологів, психотерапевтів, медиків) та застосування різноманітних соціально-психологічних заходів. Перспективами подальших досліджень цієї проблеми є підбір і застосування відповідних соціально-психологічних реабілітаційних засобів для успішної адаптації до вікових змін та інтеграції людей похилого віку у суспільство, подолання соціально-психологічних проблем, підвищення якості їх життя та самореалізації.

Список використаної літератури

1. Грубляк В. Т., Грубляк В. В. Психологічні особливості самотності в похилому віці / В. Т. Грубляк, В. В. Грубляк // Проблеми сучасної психології : зб. наук. праць / С. Д. Максименко, Л. А. Онуфрієва. – Вип. 14. – Кам'янець-Подільський : Аксіома. – 2011. – С. 144-155. **2. Краснова О. В., Лидерс А. Г.** Социальная психология старения: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. – М.: Академия, 2002. – 288 с. **3. Кривоконь Н. І.** Соціально-психологічні особливості розвитку соціальних послуг людям літнього віку / Н. І. Кривоконь // Проблеми сучасної психології : зб. наук. праць / С. Д. Максименко, Л. А. Онуфрієва. – Вип. 8. – Кам'янець-Подільський : Аксіома. – 2010. – С. 512-522. **4. Новікова Ж. М.** Особливості вікової періодизації та класифікації осіб похилого віку / Ж. М. Новікова // Практична психологія та соціальна робота. – 2009. – №6. – С. 76-78. **5. Пальчевський С. С.** Соціальна педагогіка: навчальний посібник / С.С. Пальчевський. – К.: Кондор, 2005. – 560 с. **6. Сафаргалеева С. Г.** Предоставление психологической помощи гражданам пожилого возраста [Електронний ресурс] / С.Г. Сафаргалеева // Режим доступу: [ugorsk.ru / razdel / social_sf](http://ugorsk.ru/razdel/social_sf).

Дідик Н. М. Соціально-психологічна реабілітація осіб похилого віку

У статті розглянуто особливості соціально-психологічної реабілітації осіб похилого віку. Проаналізовано соціально-психологічні проблеми осіб цієї категорії, вказано їх ймовірні причини, обґрунтовано методи вирішення. Вказано, що завданням соціальних працівників і практикуючих психологів у роботі з людьми похилого віку є спонукання їх до розвитку власної особистості, покращення стосунків з оточуючими, надання допомоги в реабілітації та адаптації. Важливою є гуманістична установка суспільства на максимально тривале забезпечення соціальної активності літніх людей, покращення їх матеріального становища. У роботі з особами похилого віку необхідно використовувати загальнотерапевтичні підходи і спеціальні психотерапевтичні методи, медичну реабілітацію, психокорекційні засоби. Бажаним є створення

геронтологічних центрів та застосування індивідуального підходу у роботі. У реабілітації осіб похилого віку приймають участь соціальні працівники, психологи, психотерапевти, медики.

Ключові слова: соціально-психологічна реабілітація, похилий вік, старість, психотерапія, геронтологічний центр.

Дидык Н. М. Социально-психологическая реабилитация лиц преклонных лет

В статье рассмотрены особенности социально-психологической реабилитации лиц преклонных лет. Проанализированы социально-психологические проблемы лиц этой категории, указаны их вероятные причины, обоснованно методы решения. Указано, что заданием социальных работников и практикующих психологов в работе с людьми преклонных лет есть побуждение их к развитию собственной личности, улучшения отношений, с окружающими, предоставление помощи в реабилитации и адаптации. Важной является гуманистическая установка общества на максимально длительное обеспечение социальной активности пожилых людей, улучшения их материального положения. В работе с лицами преклонных лет необходимо использовать общетерапевтические подходы и специальные психотерапевтические методы, медицинскую реабилитацию, психокоррекционные средства. Желаемым является создание геронтологических центров и применение индивидуального подхода в работе.

Ключевые слова: социально-психологическая реабилитация, преклонный возраст, старость, психотерапия, геронтологический центр.

Didyk N. M. Social Psychological Rehabilitation Of People Years Old

In the article the features of social psychological rehabilitation of persons are considered years old. The social psychological problems of persons of this category are analyzed, they are indicated credible reasons, the methods of decision are reasonable. It is indicated that by the task of social workers and practicing psychologists in process with people years old there is a motive of them to development of own personality, improvement of relationships with surrounding, grant of help in a rehabilitation and adaptation. Important is the humanistic setting of society on the maximally protracted providing of social activity of elderly people, improvement of them material position. In process with people years old it is necessary to use therapeutic approaches and special psychotherapy methods, medical rehabilitation, correction facilities. Desirable are creation of gerontology centers and application of individual approach in process. Social workers, psychologists, psychotherapists, physicians take part in the rehabilitation of people years old.

Key words: social psychological rehabilitation, declining years, old age, psychotherapy, gerontology center.

Стаття надійшла до редакції 01.02.2014 р.

Прийнято до друку 28.02.2014 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Ваховський Л. Ц.

УДК 37.018.3

Л. В. Іваненко

МИЛОСЕРДЯ ЯК КОНЦЕПТ

Однією з важливих проблем соціальної роботи на сучасному етапі є виховання милосердя. Проте формування милосердя у дітей шкільного віку в Україні другої половини ХХ – початку ХХІ ст. пов'язано з цілою низкою проблем. Термін „милосердя” на сьогодні став настільки популярним, що часто застосовується навіть як зброя в ідейному протистоянні різних партій чи окремих політиків, що дає підстави говорити про певну девальвацію його змісту.

Для успішного розв'язання проблем виховання милосердя у дітей шкільного віку необхідно з'ясувати сьогоденну сутність цього терміну, виявити його основні характеристики, змістове, емоційне та коннотаційне навантаження, простежити еволюцію його змісту впродовж другої половини ХХ – початку ХХІ ст., визначити провідну прагматичну функцію на сучасному етапі.

Актуальність дослідження даної проблеми полягає також в тому, що європейська гуманітарна сфера вже давно інтегрувала концептуально-когнітивні підходи в різні галузі, в тому числі й освітню, позаяк українська педагогіка, проголосивши інтеграцію до європейського освітнього простору, дещо повільно долучається до модерних європейських педагогічних практик. Саме тому, на нашу думку, проблеми формування милосердя у дітей шкільного віку варто розглядати крізь призму концептуального підходу, застосування якого дозволяє більш систематизовано підійти до їх вирішення. Метою даної розвідки є аналіз ступеня репрезентації проблеми виховання милосердя в сучасній науковій літературі та визначення доцільності застосування концептуального підходу до її вирішення.

Передусім варто наголосити, що у наявних на сьогоднішній день вітчизняних студіях з педагогіки, які так чи інакше торкаються поняття „милосердя”, спостерігається помітна неоднозначність у тлумаченнях самого терміну. Різні дослідники по-різному наповнюють його концептосферу. З-поміж спеціальних наукових робіт з педагогіки та психології на особливу увагу заслуговують дисертаційні дослідження